

Frankrijk

1. Inleiding

Sedert 1 maart 1994 beschikt Frankrijk over een compleet nieuw Wetboek van Strafrecht. Dit verving de oude Code Pénal (Napoléon) die sedert 1810, zij het met de nodige wijzigingen, van kracht was gebleven. De Memorie van Toelichting bij het nieuwe wetboek noemde de Code Napoléon 'verouderd, ongeschikt, tegenstrijdig en onvolledig'.¹

De nieuwe Code Pénal betekende een bijna definitief einde van het systeem van de minimumstraffen, dat sedert 1810 een wezenlijk kenmerk van het Franse sanctiestelsel vormde. In plaats van deze minimumstraffen introduceerde de Franse wetgever een systeem, dat voor wat betreft de straftoemingsruimte voor de rechter in veel opzichten vergelijkbaar is met het huidige Nederlandse sanctiestelsel.

Aan deze hervorming van het sanctiestelsel lag enerzijds het streven ten grondslag de straftoemeting met het oog op de resocialisatie en reïntegratie van de delinquent meer te plaatsen in het teken van de *individualisation et personnalisation*, zonder daarbij anderzijds de gangbare doelstelling van afschrikking in de zin van speciale en generale preventie (*intimidation of dissuasion générale ou individuelle*) uit het oog te verliezen. Om die reden zijn in de nieuwe Code Pénal bij tal van strafbare feiten de maximumstraffen aanzienlijk verhoogd, zijn de toepassingscriteria voor strafverhoging bij recidive verruimd en zijn nieuwe delictomschrijvingen of delictkwalificaties ingevoerd die primair op afschrikking zijn gericht. Daarnaast werd de toepassing van de maatregel van de *période de sûreté*, gedurende welke een gedetineerde voor een bepaalde tijd kan worden uitgesloten van met name genoemde strafverlichtende of strafverminderende voorzieningen, naar meer strafbare feiten uitgebreid.

Behouden bleef de traditionele driedeling van strafbare feiten in *crimes* (misdaden), *délits* (wanbedrijven) en *contraventions* (overtredingen). Dit onderscheid is van belang voor de vraag van de absolute competentie (welke

* Veel informatie over de minimumstraffen in Frankrijk kon worden ontleend aan de in 2002 aan de Albert Ludwigs Universität te Freiburg im Breisgau (D) verdedigde dissertatie van mevrouw Susanne Müller, *Die französische Rechtslage bezüglich der Sanktionsauswahl durch das Strafgericht*. De auteurs bedanken hierbij mevrouw Müller dat zij het manuscript, nog voor publicatie, ter beschikking heeft willen stellen.

¹ Zie: *Projet de nouveau Code Pénal*, Paris 1988, p. 9.

gerechtelijke instantie is bevoegd kennis te nemen van het betreffende strafbare feit) en is ook bepalend voor de strafsoort, strafmaat en strafmodaliteit. *Crimes* worden berecht door de *cour d'assises*, bestaande uit drie beroepsrechters en een jury van negen gezworenen. Uitzondering vormen de juryrechtbanken in hoger beroep. Deze mogelijkheid van hoger beroep tegen uitspraken van de *cour d'assises* is in 2000 ingevoerd. In hoger beroep bestaan de juryrechtbanken uit drie beroepsrechters en twaalf juryleden. Daarnaast zijn er speciale *cours d'assises* voor onder meer de berechting van bepaalde drugsmisdrijven en terroristische misdrijven. Deze rechtbanken worden gevormd door zeven beroepsrechters zonder jury. De *délits* worden berecht door uit drie beroepsrechters bestaande correctionele rechtbanken (*tribunaux correctionnels*) terwijl de *contraventions* onder de competentie vallen van de *tribunal de police*, bestaande uit een alleensprekende rechter.

Uitgaande van deze verdeling van strafbare feiten onderscheidt de Code Pénal de hoofdstraffen in criminele straffen (*peines criminelles*), correctionele straffen (*peines correctionnelles*) en straffen voor overtredingen (*peines contraventionnelles*). Daarbij wordt een onderscheid gemaakt tussen straffen bestemd voor natuurlijke personen (*personnes physiques*) en rechtspersonen (*personnes morales*) en bij de *peines criminelles* ook tussen straffen bestemd voor commune en voor politieke misdaden.

Op commune misdaden staat als hoofdstraf een tuchthuisstraf (*réclusion criminelle*), politieke misdaden (zoals hoogverraad en spionage) kunnen worden bestraft met een vrijheidsstraf die in de praktijk niet (meer) verschilt van de tuchthuisstraf, maar nog steeds wordt aangeduid met de term hechtenis (*détention criminelle*). De maximumduur van beide vrijheidsstraffen kent vier gradaties: levenslang, dertig jaar, twintig jaar en vijftien jaar. Welk maximum van toepassing is, is per strafbepaling aangegeven.

Ofschoon in de nieuwe Code Pénal in beginsel geen minimumstraffen meer zijn opgenomen, vormt art. 131-1 daarop een uitzondering, door te bepalen dat de duur van deze *peines criminelles* tenminste tien jaar dient te bedragen. Zoals later nog zal worden besproken, biedt het nieuwe wetboek de *cours d'assises* echter de mogelijkheid om in plaats van de vrijheidsstraffen die wettelijk op deze misdaden zijn gesteld ook een correctionele vrijheidsstraf op te leggen. Ofschoon deze correctionele gevangenisstraf geen bijzonder minimum kent ingeval deze wordt opgelegd voor een *délit*, heeft de wetgever wel vastgehouden aan een minimumduur wanneer de correctionele gevangenisstraf wordt opgelegd voor een *crime*. In dat geval bedraagt de minimumduur twee jaar bij crimes, waarop een levenslange vrijheidsstraf

staat (*réclusion criminelle* of *détention criminelle à perpétuité*) en een jaar wanneer deze is bedreigd met een tijdelijke tuchthuisstraf of hechtenis. Aangezien deze gevangenisstraffen echter ook voorwaardelijk kunnen worden opgelegd, is de feitelijke betekenis van dit wettelijk minimum aanzienlijk gereduceerd.

Volledig losgelaten is het concept van de bijzondere minima bij de hoofdstraffen voor *délits* en *contraventions*.

Voor *délits* kent de Code Pénal de volgende hoofdstraffen: gevangenisstraf (*emprisonnement*), boete (*amende*), dagboete (*jour-amende*), werkstraf (*travail d'intérêt général*), ontzegging of beperking van bepaalde rechten (*peines privatives ou restrictives de droits*) en bijkomende straffen, die ook als zelfstandige hoofdstraf kunnen worden opgelegd (*peines complémentaires* van art. 131-10 CP).

Voor de *peine d'emprisonnement* gold tot 1994 een wettelijk minimum van twee maanden. In de nieuwe Code Pénal is dit minimum afgeschaft en vervangen door een algemeen minimum van een dag. De maximumduur is afhankelijk van de categorie die op het betreffende wanbedrijf van toepassing is. De nieuwe Code Pénal onderscheidt zeven categorieën, waarvan de zwaarste categorie een gevangenisstraf kent van maximaal tien jaar en de lichtste niet meer dan zes maanden kan bedragen.² De overige categorieën kennen maxima van respectievelijk zeven jaar, vijf jaar, drie jaar, twee jaar en een jaar.

Ook voor de overige hoofdstraffen is geen bijzonder minimum meer vastgesteld. Een uitzondering vormt de werkstraf, die minimaal veertig uur moet omvatten. Het wettelijk voorgeschreven maximum voor deze straf is vastgesteld op tweehonderd en veertig uur.

De hoofdstraffen voor overtredingen bestaan uit de geldboete en bepaalde, in de wet opgenomen bijkomende straffen die ook als zelfstandige hoofdstraf kunnen worden opgelegd, zoals verbeurdverklaring, intrekking van het rijbewijs, buitengebruikstelling van voertuigen. Evenmin als bij de correctionele straffen zijn deze straffen voor overtredingen aan een minimumduur of minimumhoogte gebonden.

² Dit laat onverlet dat in strafbepalingen die in andere wetten dan de Code Pénal zijn opgenomen strafbedreigingen kunnen voorkomen met een maximum onder de zes maanden. Dit is bijvoorbeeld het geval met art. L. 413-1 van de Code de la Route, waarin sedert 1 januari als *délit* is opgenomen het binnen een jaar opnieuw in strijd met de wet negeren van de maximumsnelheid. Dit van *contravention* tot *délit* opgewaardeerde strafbare feit kan gestraft worden met een maximum van drie maanden gevangenisstraf.

Ook in de nieuw Code Pénal heeft de wetgever vastgehouden aan de systematiek om in de strafbepalingen te volstaan met een strafbedreiging bestaande uit een vrijheidsstraf, een geldboete of een combinatie van beide. In een aantal gevallen wordt daarnaast ook aangegeven welke bijkomende straf voor het betreffende strafbare feit kan worden opgelegd. Het sanctiearsenaal waarover de rechter kan beschikken is echter veel omvangrijker dan de strafbepalingen doen vermoeden. Diverse bepalingen in de Code Pénal geven de rechter bij de strafoplegging de mogelijkheid om

- de wettelijk bedreigde straf te vervangen door een andere hoofd- of bijkomende straf, zoals de werkstraf en de dagboete, of door een combinatie van deze;
- bij een cumulatieve strafbedreiging slechts een van de bedreigde straffen op te leggen; of,
- na een schuldigverklaring zelfs af te zien van een straf of te kiezen voor een voorwaardelijke straf.

Deze mogelijkheden, die voor een gedeelte reeds bestonden onder de oude Code Pénal, zijn in de nieuwe Code Pénal nog verder uitgebreid. Tezamen met de toenemende betekenis van de strafverminderende omstandigheden heeft de ontwikkeling van deze substitutie- en combinatiemogelijkheden er toe geleid dat het concept van de minimumstraffen, dat sedert 1810 in het Franse sanctiestelsel verankerd lag, zodanig aan betekenis inboette dat, zoals hierna uitvoerig zal worden besproken, dit in de nieuwe Code Pénal tenslotte vrijwel volledig is verlaten.

2. De ontwikkeling van de strafminima van 1791-1994

2.1. De peines fixes in de Code Pénal van 1791

Frankrijk geldt als de bakermat van het stelsel van minimumstraffen. De oorsprong gaat terug tot de Code Napoléon van 1810 waarin als reactie op het rigide strafstelsel van de eerste Code Pénal van 1791 de rechter een zekere keuzevrijheid werd gelaten tussen de op het strafbare feit wettelijk bepaalde minimum -en maximumstraf. Deze keuzevrijheid ontbrak in de eerste Code Pénal van 1791 volledig voor het grote aantal strafbare feiten dat als *crime* in het wetboek was opgenomen.

Als reactie op de periode van rechterlijke willekeur, de onbepaaldheid en onvoorzienbaarheid van de straffen en de verhandelbaarheid van het rechtersambt tijdens het *Ancien Régime* en als uitvloeisel van de in de *Déclaration de droits de l'homme et du citoyen* van 1789 neergelegde beginselen van humaniteit, legaliteit en trias politica bepaalde de *Assemblée Nationale Constituante* dat de rechters voortaan de uit de wil van het volk voortgesproten wet naar de letter moesten toepassen. Met uitzondering van de lichte vergrijpen waarvoor de Code Pénal van 1791 slechts maximumstraffen vaststelde, werden de overige misdrijven op bijna mathematische wijze voorzien van vaste straffen, die de rechter geen ruimte boden om daarvan af te wijken.³ Hiermee volgde de revolutionaire wetgever Montesquieu in diens dictum: "*les juges de la nation ne sont (...) que la bouche qui prononce les paroles de la loi ; des êtres inanimés qui n'en peuvent modérer ni la force ni la rigueur*".

Een ander signaal dat de wetgever afgaf om te tonen dat men niet wilde dat de uitspraak van de rechter afweek van de volkswil was de afschaffing van de gratie. Daarmee onderstreepte de wetgever ook in navolging van Beccaria het belang van de generaal-preventieve werking van de straf, overeenkomstig diens uitspraak: "*La certezza di un castigo, benchè moderato, farà sempre una maggiore impressione che non il timore di un altro piu terribile unito colla*

³ Zie voor het Franse strafrecht ten tijde van het Ancien Régime en de reactie daarop in de eerste Code Pénal: A. Carpentier, G. Frèrejoubert du Saint, *Répertoire général alphabétique du Droit Français*, deel 30, Parijs: Librairie de la Société du Recueil Général des Lois et des Arrêts, pp. 355 e.v.; R.Garraud, *Traité théorique et pratique du droit pénal français*, Deel 1, Parijs: Librairie de la Société du Recueil Général des Lois et des Arrêts 1898, pp. 109 e.v.; J-P. Doucet, *La loi pénale*, Parijs: Litec 1986 pp. 331 e.v.

speranza della impunità".⁴ Wel behield de wetgever zich zelf het recht voor af te wijken van de wettelijke strafbedreiging door de invoering van het recht tot het bij wet verlenen van amnestie.

Volgens het systeem van de *peines fixes* van de Code Pénal van 1791 volgden strafsoort en strafmaat direct uit de wet. Dit betekende dat de wetgever tal van verschijningsvormen waaronder een strafbaar feit zich kon manifesteren in de wet moest onderscheiden en elk van een daarbij passende vaste straf moest voorzien. Zo telde diefstal niet minder dan 27 verschillende gekwalificeerde verschijningsvormen die ieder weer in subkwalificaties waren onderverdeeld, elk met een vaste straf. Wij geven een voorbeeld. Op diefstal door twee of meer daders of door een dader met een wapen stond vier jaar dwangarbeid in de boeien. Was deze diefstal gepleegd door meerdere daders, van wie tenminste een bewapend dan was de straf gefixeerd op acht jaar dwangarbeid in de boeien. Wanneer voldaan was aan het kwalificerende bestanddeel 'gedurende de nachtelijke uren begaan' dan werd de straf nog eens met twee jaar verhoogd.⁵

Een ander voorbeeld van de gedetailleerde wijze waarop per misdrijf de wettelijke straf was vastgesteld vormden de uiteenlopende *peines fixes* voor mishandeling in de artt. 21-27 van de eerste Code Pénal. Hier werd de hoogte van de straf bepaald door de aard van het gekwetste lichaamsdeel en de ernst van de verwonding.⁶

Op deze *peines fixes* bestonden geen uitzonderingen. De wetgever wilde zeker stellen dat de rechterlijke macht, waartegen vanwege de excessen gedurende het Ancien Régime zoveel wantrouwen bestond, zich niet zou kunnen onttrekken aan de in de wil van de wetgever verankerde volkswil. Diverse auteurs typeerden de toenmalige juryrechtspraak dan ook niet zonder reden als *instrument mécanique d'application de la peine*.⁷

Al spoedig na invoering van de *peines fixes* bleek dat dit systeem in de praktijk op grote problemen stuitte. De Code Pénal kende slechts twee wettelijke schuldverminderinggronden: de leeftijd beneden 16 jaar en uitlokking met geweld bij doodslag (art. 9 Code Pénal 1791). Dit betekende bijvoorbeeld dat

⁴ 'De zekerheid, dat men gestraft zal worden, zij het dan ook zonder overdreven gestrengheid, maakt beslist een diepere indruk op de mens dan het risico van een andere, veel zwaardere sanctie, waaraan men heimelijk hoopt toch te kunnen ontsnappen', C. Beccaria, *Dei Delitti e delle Pene*, 1764, par. 20.

⁵ Zie: Sagnier, *Code criminel de la République française, 1798/1799*.

⁶ Zie: J-P. Doucet, *La loi pénale*, Parijs: Litec 1986, p. 332.

⁷ Zie: R. Saleilles, *L'individualisation de la peine*, Parijs 1927, p. 53 en Treillard in zijn toelichting bij het ontwerp van 1810: "La fonction du juge fût bornée à l'application mécanique du texte de la loi", aldus het citaat bij R.Garraud, o.c., pp. 112 e.v.

delicten begaan in noodtoestand en onder dwang, onder de werking van de *peines fixes* vielen. Vandaar dat reeds in 1795 bij de wet van 3 Brumaire van het jaar 4 (25 oktober 1795) in art. 646 CP de mogelijkheid van strafvermindering bij uitlokking met geweld tot alle strafbare feiten werd uitgebreid.⁸ De bepaling was echter zo algemeen en onnauwkeurig geformuleerd dat deze in de praktijk steeds meer werd gehanteerd als algemene strafverminderinggrond waarop door beklaagden veelvuldig en met succes een beroep werd gedaan, onder verwijzing naar de meest uiteenlopende verzachtende omstandigheden: armoede, alcoholgebruik, beïnvloeding door anderen etc. Het toenmalige *Cour de Cassation* toonde zich aanvankelijk grootmoedig bij de extensieve interpretatie die de juryrechtspraak aan deze strafverminderinggrond gaf. Dit veranderde toen bleek met welke frequentie de jury's zich daarvan bedienden. Vandaar dat de *Cour de Cassation* zich enkele jaren nadien weer op het standpunt stelde dat uitsluitend de wetgever en niet de rechter bevoegd was om schuldverminderende en schulduitsluitingsgronden vast te stellen. Sedertdien waren de jury's weer gebonden aan de vastgestelde wettelijke straffen, enkele in de wet genoemde uitzonderingen daargelaten.⁹

2.2. *Minimumstraffen in de Code Napoléon van 1810*

Na de staatsgreep van Napoléon Bonaparte van 7 november 1799 werd het systeem van de *peines fixes* principieel ter discussie gesteld. Het systeem had er immers toe geleid dat, nu de *Cour de Cassation* de weg van de buitenwettelijke strafvermindering had afgesneden, veel beklaagden werden vrijgesproken omdat de verplicht voorgeschreven straf door de jury als te zwaar werd beschouwd.¹⁰ Om daaraan een halt toe te roepen werden in 1799 bij wet van 15 december diverse *crimes* getransformeerd tot *délits*, zodat ze met een minder zware straf konden worden bedreigd en bovendien konden worden onttrokken aan de rechtsmacht van de jury. Daaraan lag ten grondslag de overweging: *que l'expérience a fait sentir la nécessité d'établir une plus juste proportion*

⁸ Art. 646 luidde: "Lorsque le jury a déclaré que le fait de l'excuse proposé par l'accusé est prouvé, s'il s'agit d'un meurtre, le tribunal criminel prononce ainsi qu'il est réglé par l'article 9. S'il s'agit de tout autre délit, le tribunal réduit la peine établie par la loi à une punition correctionnelle qui, en aucun pas, ne peut excéder deux années d'emprisonnement".

⁹ Zie: H. Feneberg, *Die mildernden Umstände*, Würzburg 1928, p. 7 en E. Goetze, *Die mildernden Umstände*, Göttingen 1893, p. 2.

¹⁰ Zie: G. Stefani, G. Levasseur, B. Bouloc, *Droit pénal général*, Parijs: Dalloz 1992, nr. 72 en nr. 553.

*entre les peines et certaines délits; que ce défaut de proportion est souvent une source d'impunité.*¹¹

Deze ingreep van de wetgever om het systeem van de *peines fixes* enigszins te versoepelen leverde nauwelijks het gewenste effect op. Vandaar dat bij de algehele herziening van het Wetboek van strafrecht in 1810 het systeem van de *peines fixes* werd vervangen door het systeem van strafminima. Dat gebeurde op twee manieren: enerzijds stelde de wetgever vast wat voor elke strafsoort het absolute minimum en maximum moest zijn en vervolgens werd binnen deze grenzen voor elk strafbaar feit het minimum en maximum van de concreet bedreigde straf bepaald. Alleen voor de ernstigste misdaden waarop de doodstraf of levenslange dwangarbeid of deportatie stond bleef het systeem van de absolute straffen bestaan. Daarnaast introduceerde het nieuwe wetboek een aantal stringente recidivebepalingen, die de rechter verplichtten om bij recidive een straf op te leggen van de naasthogere categorie. Was dit de doodstraf, levenslange dwangarbeid of deportatie dan had de rechter geen keus om daaraan voorbij te gaan. De vaststelling van de straf behoorde daarbij aanvankelijk tot de exclusieve bevoegdheid van de drie beroepsrechters. De jury had slechts te oordelen over schuldig of onschuldig. Voorzover de straffen niet absoluut waren voorgeschreven waren de rechters vrij in het bepalen van strafsoort en strafmaat, zolang zij maar bleven binnen het voor het betreffende strafbare feit voorgeschreven straffkader. Voor de tijdelijke dwangarbeid gold als minimum vijf jaar en als maximum twintig jaar, voor de tijdelijke tuchthuisstraf en de hechtenis was het minimum vastgesteld op vijf jaar en het maximum op tien jaar. Daarnaast bevatte het wetboek nog tal van bijkomende en complementaire straffen (*peines accessoires, resp. complémentaires*). De *peines accessoires* vloeiden van rechtswege voort uit de veroordeling voor bepaalde *crimes*, terwijl de complementaire straffen soms een facultatief karakter hadden (*peines complémentaires facultatives*) maar bij een aantal zware misdrijven verplicht door de rechter moesten worden opgelegd (*peines complémentaires obligatoires*).

De correctionele rechtbanken, belast met de berechting van *délits*, waren eveneens gebonden aan de door de Code Napoléon vastgestelde straffkaders. Deze straffkaders waren ruimer dan bij de *crimes*, ofschoon de wettelijke minima over het algemeen bijzonder hoog waren. Belangrijke verbetering ten opzichte van de situatie van vóór 1810 was dat er een nieuw art. 463 CP werd ingevoerd dat inhield dat de rechtbank bij wijze van uitzondering een lagere straf kon opleggen dan wettelijk was voorgeschreven indien de aangerichte

¹¹ Geciteerd bij: S. Müller, *Die französische Rechtslage bezüglich der Sanktionsauswahl durch das Strafgericht*, Freiburg im Breisgau 2003, p. 94 (in druk).

schade gering was en er daarnaast sprake was van strafverminderende omstandigheden. Welke dit waren werd echter niet nader in de wet aangegeven. Daar stond evenwel tegenover dat het nieuwe wetboek ook voor *délits* stringente recidivebepalingen invoerde, die bindend waren voor de *tribunaux correctionnels*. Een tweede veroordeling resulteerde altijd in de maximumstraf, ongeacht hoeveel tijd er sedert de eerdere veroordeling verstreken was. Onder omstandigheden kon deze straf zelfs het dubbele bedragen van het maximum dat op het delict was gesteld.

In de oudste versie van 1810 kende de Code Napoléon slechts een beperkt aantal algemene of bijzondere strafuitsluitingsgronden, zoals dementie, dwang, noodweer en slechts een tweetal strafvermindingsgronden (jeugdige leeftijd, doodslag na ontdekking overspel). Art. 326 CP voorzag in dergelijke gevallen in de mogelijkheid van strafvermindering tot minimaal vijf jaar opsluiting ingeval de wettelijk voorgeschreven straf bestond uit de doodstraf of levenslange vrijheidsstraf. Voor de overige *crimes* kon de gevangenisstraf worden verlaagd tot een minimum dat lag tussen de zes maanden en twee jaar. Betrof het strafbare feit een *délit*, dan konden deze strafverminderende omstandigheden leiden tot verlaging van het strafminimum tot zes dagen.

Buiten deze beperkte mogelijkheden om ten gunste van de veroordeelde een lagere straf op te leggen dan het door de wet voorgeschreven minimum verbod art. 65 van de Code Napoléon elke strafvermindering door te bepalen dat : *nul crime ou délit ne peut être excusé, ni la peine mitigée, que dans les cas et dans les circonstances où la loi déclare le fait excusable, ou permet de lui appliquer une peine moins rigoureuse.*

2.3. De ontwikkeling van de minimumstraffen vanaf 1810-1994

Het in 1810 ingevoerde gemengde stelsel van absolute hoofdstraffen voor de zwaarste misdaden en van minimum- en maximumstraffen voor de overige misdaden en wanbedrijven heeft tot aan 1994 geen wezenlijke veranderingen ondergaan. Aan het systeem van deze minimumstraffen werd niet getornd, wel vonden regelmatig aanpassingen plaats van de hoogte van het minimum en maximum. De laatste ingrijpende verandering vond plaats in 1981 toen bij de Wet n° 81-82 *renforçant la sécurité et protégeant la liberté* de ondergrens voor de tijdelijke tuchthuisstraf en de hechtenis voor crimes (*réclusion resp. détention à temps*) werd gesteld op vijf jaar en de bovengrens op twintig jaar. De minimale en maximale duur van de gevangenisstraf werd daarbij gefixeerd op twee maanden, respectievelijk vijf jaar. Deze limieten golden alleen voor

first offenders. In geval van recidive golden hogere – bindende – minima en maxima. Afhankelijk van de eerder opgelegde straf en de zwaarte van het nieuwe strafbare feit konden deze minima variëren van het dubbele van de op dat feit gestelde minimumstraf tot de verplichting voor de rechter om de op dat feit staande maximumstraf op te leggen.¹²

Ook het in 1810 wettelijk vastgelegde systeem van bijkomende en complementaire straffen onderging tot aan de invoering van de nieuwe Code Pénal in 1994 geen wezenlijke verandering. Bij een aantal strafbare feiten was de rechter vrij om deze al dan niet op te leggen, maar met name bij de zwaarste strafbare feiten bleef de rechter verplicht bepaalde van deze bijkomende en complementaire straffen naast de hoofdstraf op te leggen of werden zij van rechtswege aan de veroordeling gekoppeld. Een veroordeling tot bijvoorbeeld een *peine criminelle* betekende van rechtswege ook de veroordeling tot de accessoire straf van de *dégradation civique*, hetgeen onder meer inhield het verlies van actief en passief kiesrecht en het verlies van het recht bepaalde functies uit te oefenen.

Ondanks het feit dat de wetgever het stelsel van de minimumstraffen en absolute straffen voor de zwaarste misdrijven tot 1994 intact heeft gelaten, werden daarin in de loop der jaren zoveel bressen geslagen, dat de feitelijke betekenis ervan voor de straftoemeting geleidelijk aan sterk afnam. De afschaffing ervan bij de hervorming van 1994 was dan ook niet meer dan een aanpassing van de wet aan de praktijk.

Een viertal factoren hebben daarbij een rol gespeeld:

- de praktijk van de *correctionnalisation judiciaire* (2.3.1);
- de ontwikkeling van de *circonstances atténuantes* (2.3.2);
- het ontbreken van een wettelijke motiveringsplicht (2.3.3); en,
- de uitbreiding van het oorspronkelijk beperkte sanctie-arsenaal met tal van nieuwe strafsoorten en straf- en executiemodaliteiten (2.3.4).

2.3.1. De ‘*correctionnalisation judiciaire*’

De strenge, absolute straffen bij de zwaarste misdrijven en de stringente recidive bepalingen alsmede de hoge strafminima bij de overige *crimes*, die de

¹² Het merendeel van deze bepalingen, die in brede kringen felle kritiek ondervonden en sterk in het teken stonden van de verkiezingsstrijd van mei 1981, werden vrij spoedig na de overwinning van Mitterand en de daarop volgende regeringwisseling weer ongedaan gemaakt. Zie: S. Cimamonti, *Le processus d'élaboration de la loi «sécurité - liberté»*, loi du 2 février 1981, Université de droit, d'économie et des sciences d'Aix-Marseille, Aix-Marseille 1982.

cours d'assises weinig beslissingsvrijheid gaven, hadden tot gevolg dat de jury's in die gevallen waarin zij de bedreigde straf te zwaar vonden de beklaagde vrijspraken of de enkele expliciet in de wet genoemde schuldvermindings-gronden aanvulden met naar eigen goeddunken bedachte buitenwettelijke schuldvermindingsgronden. Dat was mogelijk omdat tegen de uitspraken van de jury geen beroep open stond. Wel kon door het Openbaar Ministerie cassatieberoep worden ingesteld bij de *Cour de Cassation*, maar de controlerende taak van dit hof reikte niet verder dan te bezien of de formele criteria bij het proces door de jury in acht waren genomen. Aangezien strafvonnissen niet behoefden te worden gemotiveerd, betekende dit dat op deze rechterlijke rechtsvinding geen controle mogelijk was. Evenmin stond het Openbaar Ministerie een effectief rechtsmiddel ter beschikking tegen apert onjuiste vrijspraken.

Om aan deze door medelijden ingegeven vrijspraken een halt toe te roepen, ging het Openbaar Ministerie er sedert 1830 steeds vaker toe over om zaken, waarbij een dergelijke uitkomst te verwachten viel, niet meer als *crime* te vervolgen maar als *délit*. Dit was mogelijk door bepaalde essentiële bestanddelen niet in de tenlastelegging op te nemen of deze zodanig te interpreteren, dat het ten laste gelegde feit als *délit* kon worden aangebracht bij de uit drie beroepsrechters bestaande correctionele rechtbank in plaats van bij de *cours d'assises*.¹³ Deze als *correctionnalisation judiciaire* getypeerde praktijk is sedertdien niet meer uit de Franse strafrechtspleging weg te denken. In de loop der jaren werd zij niet alleen toegepast om mogelijke vrijspraken door de jury te vermijden, maar ook wanneer de kwalificatie van een strafbaar feit als *crime* met de daarbij behorende - zware - strafbedreiging - niet meer correspondeerde met de maatschappelijke opvattingen daaromtrent. Aan de populariteit van deze gang van zaken droeg ook bij dat hierdoor de jury's konden worden ontlast en de procesduur en de gebruikelijk lange wachttijden totdat het proces kon aanvangen aanzienlijk konden worden bekort.¹⁴

2.3.2. De ontwikkeling van de *circonstances atténuantes*

Deze *correctionnalisation judiciaire* was een gelegenhedsoplossing die de wetgever duidelijk confronteerde met het gegeven dat de wet zelf geen oplossing bood voor die gevallen waarin de strafbedreiging als te stringent en disproportioneel werd bevonden. Vandaar dat niet lang na de

¹³ Zie: J-F. Chassaing, *Les trois codes français et l'évolution des principes fondateurs du droit pénal contemporain*, Revue de science criminelle et de droit pénal comparé 1993, p. 450.

¹⁴ Zie: S. Guinchard, J. Buisson, *Procédure pénale*, Parijs: Litec 2000, n°. 787.

inwerkingtreding van de Code Napoléon ook gezocht werd naar wettelijke mogelijkheden om de rechter onder bepaalde voorwaarden de bevoegdheid te geven een straf op te leggen beneden het wettelijk voorgeschreven minimum. Het in 1810 ingevoerde art. 463 CP bood deze mogelijkheid alleen ingeval er sprake was van – niet nader omschreven – verzachtende omstandigheden en de schade die het *délit* had veroorzaakt minder bedroeg dan 25 francs. Bij wet van 26 juni 1824 werd deze laatste voorwaarde opgeheven. Bovendien bleef de toepassing van art. 463 CP niet langer beperkt tot de categorie van *délits* en *contraventions* maar werd deze verruimd tot speciaal genoemde *crimes*, bijv. kindermoord door de moeder en enkele nog als *crimes* gekwalificeerde diefstalvarianten. Uitgezonderd voor toepassing van art. 463 CP waren bedelaars, landlopers en recidivisten. Over de aard van de strafverminderende omstandigheden die tot een strafoplegging beneden het wettelijk minimum konden leiden, liet de wet zich niet uit. Dit werd aan de rechter zelf overgelaten.

Bij de juryrechtspraak was het aan de drie professionele rechters voorbehouden om te bepalen of er van een zodanige strafverminderende omstandigheid sprake was dat een straf beneden het minimum opgelegd kon worden. De gezworenen hadden daarover aanvankelijk geen zeggingschap. Daardoor bleef het aantal vrijspraken door de jury ook na deze wetswijziging nog steeds zeer hoog. In 1831 lag dat op 46%.¹⁵

In de samenleving ontstond steeds duidelijker roep om verlaging van de als te hard ervaren minima zoals deze in 1810 waren vastgesteld. Na de Juli-revolutie van 1830 zag de nieuwe Koning Louis Philippe zich mede door het groot aantal vrijspraken gedwongen tot een ingrijpende strafrechtshervorming. In 1832 werd dan ook bij wet van 28 april het toepassingsgebied van de strafverminderende omstandigheden uitgebreid naar alle *crimes* van de Code Pénal en werd de beoordeling van mogelijke strafverlichtende omstandigheden niet langer in handen gelegd van de beroepsrechters maar overgedragen aan de leden van de jury. Bovendien werd aan art. 463 CP een nieuw lid toegevoegd dat het mogelijk maakte om *délits* ook met een geldboete te bestraffen, zelfs wanneer daar naar de wettelijke omschrijving uitsluitend een gevangenisstraf opstond. In 1863 en 1870 vond opnieuw een herziening van art. 463 CP plaats, welke resulteerde in een regeling die tot 1994 niet meer wezenlijk veranderd is. Op twee belangrijke wijzigingen na: in 1928 werd de beperking van art. 463 CP tot strafbare feiten uit de Code Pénal

¹⁵ Zie: R. Boucly, *De l'influence réciproque du législateur et du juge dans l'application des peines*, Rennes 1904, p. 32.

opgeheven en werden ook strafbare feiten uit andere wetten onder het bereik van dit artikel gebracht. In 1932 werd de straftoemettingsbeslissing, die voorheen was voorbehouden aan de professionele rechters van de *cour d'assises* ook aan de jury zelf toegekend.

Deze verruiming van het toepassingsgebied van art. 463 CP en de verruiming van de competentie van de jury's resulteerden in een aanzienlijke daling van het aantal vrijspraken: van 46 % in 1831 daalde dit naar 33% in 1840 en 21% in de periode 1876-1880¹⁶ tot 8% honderd jaar later.¹⁷

Een andere reden voor deze daling was dat in de loop van de 19e en 20e eeuw steeds meer *crimes* werden geherdefinieerd tot *délits* en dus aan de competentie van de *cour d'assises* onttrokken werden. Ook de verlaging in 1960 en 1981 van de strafkaders voor *crimes* bij verzachtende omstandigheden verminderde het dilemma van de jury's om via een vrijspraak disproportionele straffen te vermijden, aanzienlijk.

In grote lijnen zag het systeem van de strafverminderende omstandigheden er sedert 1863 als volgt uit:

Naast de in de wet vastgelegde strafuitsluitingsgronden (*excuses absolutoires*) bevatte de Code Pénal ook nog een klein aantal specifieke schuldverminderende omstandigheden die konden leiden tot een lagere straf dan wettelijk was bedreigd. Daaronder was er een – jeugdige leeftijd - die van toepassing was op alle strafbare feiten (artt. 67 en 69 CP-oud). De overige golden slechts voor specifieke strafbare feiten zoals infanticide door de moeder (art. 302 CP-oud), provocatie bij moord (art. 321 CP-oud) en bepaalde vormen van niet gerechtvaardigde zelfverdediging (art. 322 CP-oud).

Acceptatie van deze *excuses atténuantes* betekende dat de *cour d'assises* of de rechtbank de straf kon verlagen tot beneden het minimum van de op dat feit gestelde straf. Betrof het strafbaar feit een *crime* waarop de doodstraf stond of levenslange vrijheidsstraf, dan kon de straf worden verlaagd tot een gevangenisstraf van minimaal een jaar en maximaal vijf jaar. Bij de overige *crimes* kon de straf worden gereduceerd tot minimaal zes maanden en maximaal twee jaar gevangenisstraf en bij *délits* tot minimaal zes dagen en maximaal zes maanden.

Buiten deze vast omschreven en limitatief in de wet opgesomde wettelijke schuld/strafverminderinggronden, bood de Code Pénal sedert 1863 in art. 463 een vrijwel onbepaalde mogelijkheid voor de rechter om in geval er

¹⁶ Zie: E. Hagedorn, *Die richterliche Individualisierung der Strafe in Frankreich*, Freiburg 1980, p. 123 en G. Imbart de la Tour, *Des circonstances atténuantes*, Paris 1898, p. 137.

¹⁷ Zie: D. Salas, *Équité ou la part maudite du jugement*, Justices 1998, n° 9, p. 115.

sprake was van verzachtende omstandigheden een lagere straf op te leggen dan die op het betreffende strafbare feit was gesteld. In tegenstelling tot de wettelijke excuses, werden de omstandigheden die als verzachtend konden worden aangemerkt, niet nader omschreven. De verzachtende omstandigheden konden betrekking hebben op de persoon van de dader, op de omstandigheden waaronder het feit was begaan, op het gedrag tijdens of na het delict, of op andere omstandigheden die naar het oordeel van de rechter een grond konden vormen tot strafvermindering. Dit alles overeenkomstig de overheersende opvatting dat deze verzachtende omstandigheden moesten worden beschouwd als *illimitées et indéfinissables*.¹⁸ Ook de *Cour de Cassation* hield consequent vast aan de opvatting dat de rechter in de vaststelling van wat als strafverzachtende omstandigheid kon worden beschouwd volledig de vrije hand had waarover in cassatie niet te oordelen viel, zoals neergelegd in de standaardformule: *Le juge apprécie en toute liberté*.

Anderzijds bestond er voor de correctionele rechtbanken ook geen verplichting om eventuele strafverzachtende omstandigheden in de op te leggen straf te verdisconteren, een verplichting die wel wettelijk was vastgelegd voor de *cours d'assises*.

Wel regelde de wetgever tot hoever de jury en rechtbanken in hun strafvermindering mochten gaan. Was er naar het oordeel van de jury sprake van verzachtende omstandigheden, een vraag die hen uitdrukkelijk door de voorzitter moest worden voorgelegd, dan waren de rechters – sedert 1932 rechters en gezworenen tezamen – bij een positieve beantwoording van deze vraag verplicht een straf op te leggen die een trede lager was dan die op het feit was gesteld. Facultatief mochten zij zelfs nog een trede lager gaan. Deze rangorde luidde oorspronkelijk: doodstraf, levenslange dwangarbeid, tijdelijke dwangarbeid, tuchthuisstraf, gevangenisstraf. Bestond de bedreigde straf bijvoorbeeld uit de doodstraf dan veranderde dit bij verzachtende omstandigheden in levenslange dwangarbeid (verplicht) of tijdelijke dwangarbeid (facultatief), waarvan de duur moest worden vastgesteld binnen het voor die straf geldende kader. De Ordonnance van 4 juni 1960 verlaagde daarbij het absolute minimum naar drie jaar, respectievelijk twee jaar of een jaar, al naar gelang op het treffende misdrijf de doodstraf, een levenslange of een tijdelijke tuchthuisstraf was gesteld. Sedert de afschaffing van de doodstraf in 1981 kende de Code Pénal daarbij de volgende rangorde: levenslange tuchthuisstraf of levenslange hechtenis (voor politieke misdaden), tijdelijke tuchthuisstraf of tijdelijke hechtenis van minimaal vijf en maximaal twintig

¹⁸ H. Feneberg, *Die mildern den Umstände*, Würzburg 1928, p. 11.

jaar. Krachtens art. 463 CP kon bij aanwezigheid van verzachtende omstandigheden, in plaats van deze *peines criminelles* echter ook een gevangenisstraf worden opgelegd, zij het dat daarvoor aparte minima golden. Dit minimum bedroeg sedert 1960 twee jaar bij misdaden bedreigd met een levenslange vrijheidsstraf en een jaar in de overige gevallen.

Betrof het strafbare feit een *délit*, dan beschikten de correctionele rechtbanken over een reeks van mogelijkheden om een straf op te leggen beneden het voorgeschreven minimum of om zelfs een geheel andere straf op te leggen. Stond op het betreffende delict een gevangenisstraf van bijvoorbeeld minimaal een jaar, dan kon de rechtbank deze verlagen tot het absolute minimum van een dag of in plaats daarvan een geldboete op leggen van minimaal 30 francs. Stond op het betreffende delict zowel een gevangenisstraf als een geldboete dan kon zelfs worden volstaan met slechts een van beide straffen, waarbij de rechtbank evenmin gebonden was aan het voor dat delict voorgeschreven minimum. De rechterlijke straftoemingsvrijheid ging zelfs zover dat deze straffen ook nog voorwaardelijk konden worden opgelegd of konden worden vervangen door een of meer van de in 1975 en 1983 ingevoerde alternatieve straffen, zoals de *travail d'intérêt général* of de dagboete of door een of meer van de accessoire of complémentaire straffen die voor dat feit mogelijk waren. In dat geval werden deze straffen als hoofdstraf opgelegd en verloren zij hun accessoire of complémentaire karakter.

De erkenning van een strafverzachtende omstandigheid betekende overigens niet dat de rechter verplicht was een straf beneden het bedreigde minimum op te leggen. Binnen de wettelijke strafkaders bestond immers ook de nodige ruimte om met strafverzachtende omstandigheden rekening te houden. Vonnissen werden alleen dan gecasseerd als ondanks de erkenning van deze strafverzachtende omstandigheden toch de maximumstraf werd opgelegd.¹⁹ Bevatte de strafbepaling zowel een bedreiging met een gevangenisstraf als met een geldboete dan was aan de criteria van de *Cour de Cassation* voldaan als slechts een van deze straffen onder het wettelijk maximum bleef.²⁰

2.3.3. *Het ontbreken van een motiveringsplicht*

Een van de kenmerken van het Franse strafproces is grote mate van vrijheid die de rechter geniet bij de straftoemingsbeslissing. Welke factoren de rechter bij de concrete sanctieoplegging ten voordele of nadele van de

¹⁹ Zie: Crim. (Arrêt de la chambre criminelle de la Cour de Cassation) 21 januari 1969, D. 1969, p. 201.

²⁰ Zie: Crim. 1 maart 1960, Bull. n°. 122 en 11 oktober 1972, Bull. n°. 282.

verdachte laat meewegen, is aan de beoordelingsvrijheid van de rechter overgelaten en behoeft niet te worden gemotiveerd. Straftoematingsbeslissingen zijn dan ook nauwelijks vatbaar voor cassatie, zodat in de praktijk vrijwel geen inhoudelijke toetsing van en controle op de straftoematingsbeslissing kan plaats vinden. Bij de veroordelingen wegens een crime vloeit dit voort uit de strikte regels van de juryprocedure. De voorzitter van de *cour d'assises* moet immers de jury slechts de vraag voorleggen of strafverminderende omstandigheden aanwezig zijn. Het antwoord daarop: "*a la majorité, il y a des circonstances atténuantes*" of de ontkenning daarvan wordt vervolgens in het proces-verbaal opgenomen.²¹ De lijst met vragen en de daarop gegeven antwoorden worden vervolgens in het schriftelijk vonnis overgenomen en fungeren als de vereiste schriftelijke motivering. Of de jury de gestelde vragen terecht met ja of nee heeft beantwoord, kan niet in cassatie aan de orde komen.

In de correctionele procedures kon de rechtbank vrijelijk beslissen of ze de erkenning of verwerping van de verzachtende omstandigheden in het vonnis wilde motiveren of niet. Bij afwijzing bestond er in het geheel geen motiveringsplicht. De rechtbank hoefde in het vonnis zelfs niet te vermelden dat er door verdachte een beroep op art. 463 CP was gedaan. Uit dit onvermeld laten werd stilzwijgend afgeleid dat het beroep door de rechter was afgewezen. Dit was in hoger beroep en cassatie niet aanvechtbaar. Nam de rechtbank wel aan dat er sprake was van een strafverlichtende omstandigheid dan stelde de motiveringsvraag zich alleen als de rechter een straf had opgelegd beneden het minimum, dat op dat delict stond. In de praktijk volstond de rechtbank dan met de standaardmotivering: *attendu qu'il existe des circonstances atténuantes*. Daarmee werd voorkomen dat het vonnis kon worden gecasseerd vanwege de mogelijkheid dat rechtbank een niet bij de wet voorziene straf had opgelegd.²²

Een andere voorwaarde die de rechtspraak aan de rechtbanken stelde was dat als in het vonnis melding werd gemaakt van strafverzachtende omstandigheden, daarbij dan steeds moest worden gerefereerd aan art. 463 CP, omdat het Hof van Cassatie deze omstandigheden anders mogelijk zou kunnen beschouwen als een niet in de wet opgenomen *excuse*, op grond waarvan het vonnis eveneens diende te worden vernietigd.

²¹ Zie: H. Donnedieu de Vabres, *Traité de Droit Criminel et de Législation Pénale Comparée*, 3e Druk, Parijs: Sirey 1947, p. 446.

²² Aldus Crim, 3 april 1973, Bull. n°. 168 ; Crim 21 februari 1991, Gaz. Pal 1991, Chronique. p. 367.

Veel schrijvers hebben het ontbreken van een inhoudelijke motiveringsplicht herhaaldelijk gekritiseerd. Deze kritiek was voornamelijk gebaseerd op de veronderstelling dat de vrijwel onbeperkte straftoemettingsvrijheid van de rechter tot gevolg had dat er te veel korte vrijheidsstraffen werden opgelegd.²³ Deze kritiek vond echter weinig bijval en werd veelal gepareerd met een verwijzing naar de ervaringen met motiveringsplicht waaraan de rechters tussen 1791 en 1810 waren gebonden als zij een beroep wilden doen op de strafverminderinggrond van de *provocation* van art. 646 CP. De motiveringen die de rechters destijds hadden gebezigd om aan het keurslijf van de *peines fixes* en strafkaders te ontsnappen ontbeerden veelal iedere logica en werden, in navolging van Ortolan getypeerd als “uitingen van bizarrerie en twijfelachtige rechtsopvattingen”.²⁴ Gevreesd werd derhalve dat invoering van een motiveringsplicht slechts zou leiden tot standaardformuleringen met inhoudelijk weinig zeggingskracht. Voor de wetgever waren dit voldoende argumenten om ook in 1994 de rechterlijke sanctiebeslissingen op een enkele uitzondering na, niet aan een motiveringsplicht te binden.

2.3.4. *Het effect van nieuwe strafsoorten en nieuwe straf- en executiemodaliteiten op het stelsel van strafminima*

Afgezien van de hiervoor genoemde factoren verloor het concept van minimumstraffen ook aan betekenis doordat het oorspronkelijke eenvoudige strafstelsel met duidelijk afgebakende hoofdstraffen voor elk van de drie typen strafbare feiten vanaf het einde van de 19^e eeuw werd aangevuld met tal van nieuwe straffen en executiemodaliteiten. Dat had tot gevolg dat de in de strafbepalingen opgenomen strafbedreiging met een vrijheidsstraf of geldboete geleidelijk aan meer gingen fungeren als referentiekader voor het opleggen van andere straffen. Bovendien correspondeerde de werkelijke strafduur steeds minder met het beeld dat door het stelsel van minimumstraffen en de wettelijke strafkaders werd gesuggereerd. Het steeds omvangrijker wordende arsenaal aan executiemodaliteiten bood immers zoveel mogelijkheden tot reductie van de opgelegde straf, dat de werkelijke strafduur niet

²³ Zie: R. Merle, A. Vitu, *Traité de droit pénal*, 6e druk, I: Problèmes généraux de la science criminelle, Droit pénal général, Parijs 1989, n°. 770.

²⁴ Zie: J. Ortolan, *Éléments du droit pénal*, I, 5e druk, Parijs 1886, n°. 1125, geciteerd bij: S. Müller, *Die französische Rechtslage bezüglich der Sanktionsauswahl durch das Strafgericht*, Freiburg im Breisgau 2003, p. 144 (in druk).

zelden veel lager was dan de minimumduur die in de betreffende strafbepaling was vastgelegd.

Deze ontwikkeling begon met de invoering van de voorwaardelijke invrijheidstelling (*libération conditionnelle*) in 1885 en van de voorwaardelijke veroordeling zonder bijzondere voorwaarden (*sursis simple*) in 1891. Deze werden oorspronkelijk ingevoerd als executiemodaliteit en waren bedoeld als reactie op het grote aantal vrijheidsstraffen waarmee de Franse justitie zich aan het eind van de 19^e eeuw geconfronteerd zag. Aanvankelijk was de toepassing van beide modaliteiten nog aan tal van beperkende voorwaarden gebonden en kwam slechts een beperkt aantal categorieën veroordeelden voor een voorwaardelijke invrijheidstelling of voorwaardelijke veroordeling in aanmerking. Honderd jaar later zijn de toepassingscriteria voor de voorwaardelijke invrijheidstelling echter zodanig verruimd dat alle tot een vrijheidsstraf veroordeelden er voor in aanmerking kunnen komen. Bij veroordeelden tot een gevangenisstraf kan deze voorwaardelijke invrijheidstelling ingaan na ommekomst van de helft van de straftijd of – bij ernstig recidivisme – wanneer tweederde van de straf is ondergaan. Voor levenslange vrijheidsstraffen is dit eerst mogelijk na vijftien jaar, althans wanneer hun période de sûreté is verstreken. (art. 729 CPP). Veel veroordeelden komen echter veel eerder voor een eventuele voorwaardelijke invrijheidsstelling in aanmerking door de inmiddels tot vaste praktijk uitgegroeide traditie om veroordeelden bij bijzondere gelegenheden collectief gratie te verlenen. Dit gebeurt onder meer bij de presidentsverkiezingen en jaarlijks bij de nationale feestdag van 14 juli (*quatorze juillet*). Aangezien veel gedetineerden van deze collectieve strafvermindering kunnen profiteren en de gegratieerde tijd in mindering wordt gebracht van de werkelijke straftijd, betekent dit dat de datum waarop een gedetineerde voorwaardelijk in vrijheid kan worden gesteld aanzienlijk kan worden vervroegd.²⁵

De *sursis simple* die evenals de in 1958 ingevoerde voorwaardelijke veroordeling met voorwaarden (*sursis avec mise à l'épreuve*) tot 1994 als executiemodaliteit in de Code de Procédure Pénale was opgenomen, bood de *cour d'assises* of de rechtbank de mogelijkheid bij veroordelingen tot een gevangenisstraf of geldboete – en sedert 1979 ook tot de alternatieve straffen van art. 43-1 tot 43-5 CP – de tenuitvoerlegging daarvan geheel of gedeeltelijk op te schorten. Daaraan werd als enige voorwaarden verbonden dat de veroordeelde nadien niet zou worden veroordeeld tot een onvoorwaardelijke vrijheidsstraf,

²⁵ Zie voor nadere informatie over de *libération conditionnelle*: J.F. Nijboer (red) e.a., *Vervroegde Invrijheidstelling onder voorwaarden*, Nijmegen: Ars Aequi 2002, pp. 39 e.v.

opgelegd wegens een tijdens de proeftijd van vijf jaar begaan nieuw strafbaar feit. Hield de veroordeelde zich aan deze voorwaarde dan werd na afloop van de proeftijd de veroordeling beschouwd als niet te zijn geschied (*non-avenue*) en vervielen alle aan de veroordeling verbonden rechtsgevolgen. Pleegde de veroordeelde nadien weer een strafbaar feit dan werd hij vervolgd en berecht als ware hij *first offender*.

Niet alle veroordeelden konden voor deze strafopschorting in aanmerking komen. Uitgesloten waren verdachten die in de vijf jaar voorafgaande aan het ten laste gelegde feit al eerder waren veroordeeld tot een vrijheidsstraf van tenminste twee maanden.

Wat betreft de duur van de bedreigde straf kende de *sursis* geen beperkingen. Dat betekende dus dat alle gevangenisstraffen, ongeacht of ze waren opgelegd voor een *crime, délit* of *contravention*, en ongeacht hun minimum- en maximumduur voorwaardelijk konden worden opgeschort. Werd de *sursis* wegens overtreding van de voorwaarde herroepen, dan kon de rechter volstaan met een partiële tenuitvoerlegging (artt. 734-1 tot 737 CPP-oud).

In hoofdlijnen gold de regeling van de *sursis simple* ook voor de in 1958 ingevoerde voorwaardelijke veroordeling met voorwaarden (*sursis avec mise à l'épreuve*, artt. 738-747 CPP-oud). Belangrijke verschillen met de *sursis simple* waren dat bij deze variant geen beperkingen waren gesteld met betrekking tot het strafrechtelijk verleden van de veroordeelde en dat naast de algemene voorwaarden ook bijzondere voorwaarden konden worden opgelegd. Daaraan was een proeftijd verbonden van minimaal drie en maximaal vijf jaar.

De sterke stijging van het aantal vrijheidsstraffen vanaf het begin van de jaren zeventig van de vorige eeuw, in combinatie met de overbelasting van het justitieel apparaat en de toenemende invloed van het op resocialisatie en individualisering van de sanctietoepassing gerichte gedachtegoed van de beweging van de '*Défense sociale nouvelle*' leidde er toe dat met name in de periode 1970-1983 nog meer wijzigingen in het sanctie- en executiestelsel plaatsvonden die de betekenis van de minimumstraffen nog verder relativerden.

Te noemen zijn in dit verband de regeling van de *semi-liberté* en de *placement à l'extérieur* in 1970 en de twee jaar later ingevoerde mogelijkheid van de *réduction de peine*.

De *semi-liberté* was oorspronkelijk bedoeld als een vorm van nachtdetentie, waarbij de gedetineerde met een veroordeling van maximaal zes maanden gevangenisstraf overdag buiten de inrichting een opleiding kon volgen,

arbeid kon verrichtten of een medische behandeling kon ondergaan en alleen de avonden en weekenden in de gevangenis moest doorbrengen (artt. 723-1 e.v. CPP-oud). Of een veroordeelde voor deze strafverlichting in aanmerking kwam werd door de rechter bij het veroordelend vonnis bepaald. Vanwege de capaciteitstekorten bij het gevangeniswezen werd de veroordeelde vanaf de wetwijziging in 1985 alleen nog in het weekend opgesloten maar werden de overige dagen wel als detentiedagen berekend.²⁶

Behalve deze *semi-liberté* betekende ook de *placement à l'extérieur*, in de praktijk ook wel aangeduid met '*placement dehors*' een aanzienlijke verlichting van de opgelegde vrijheidsstraf. Deze executiemodaliteit vertoont veel gelijkenis met de *semi-liberté*, zij het dat de beslissing daarover niet door de rechtbank werd genomen maar door de in Frankrijk sedert 1958 fungerende speciale executierechter, de *Juge d'Application de Peines* (JAP). Een ander verschil met de *semi-liberté* was dat de JAP deze strafverlichting kon toestaan bij alle vrijheidsstraffen met een strafrestant van niet meer dan vijf jaar (zie art. D. 128, alinea 1, CPP-oud). Deze modaliteit kent thans diverse varianten, die in hun uitvoering grote gelijkenis vertonen met de Nederlandse open gevangenis- en dagdetentie en penitentiaire programma's.²⁷ In 1997 is er nog een nieuwe variant aan toegevoegd, de *placement sous surveillance électronique*. Deze is mogelijk bij gevangenisstraffen of het restant daarvan van ten hoogste een jaar (art. 723-7 CPP).

De in 1972 ingevoerde mogelijkheid van de *réduction de peine* betekende dat de werkelijke strafduur aanzienlijk kon afwijken van die welke bij vonnis was opgelegd. Alle veroordeelden tot een tijdelijke gevangenisstraf van tenminste drie maanden kunnen voor deze door de JAP te verlenen strafreductie in aanmerking komen '*s'ils ont donné des preuves suffisantes de bonne conduite*' (art. 721 CCP-oud). In de praktijk betekent dit criterium niet meer dan dat men door zijn gedrag de orde, rust en discipline niet had verstoord. Jaarlijks is de executierechter verplicht te bezien of de veroordeelde aan dit criterium voldeed. In de praktijk wordt deze strafreductie dan ook vrijwel altijd verleend.²⁸ Voor veroordeelden met een kortere straf dan een jaar bestaat de strafreductie zeven dagen voor iedere maand die is opgelegd. Na

²⁶ Zie: A.M. van Kalmthout, P.J.P. Tak, *Sanctions-systems in the Member-States of the Council of Europe*, Part I, France, Deventer : Kluwer/Gouda Quint 1988, pp. 78-79.

²⁷ Zie hieromtrent nader: B. Bouloc, *Pénologie, Exécution des sanctions adultes et mineurs*, Parijs 1998, n°. 276-279.

²⁸ Aldus J.F. Nijboer (red) e.a., *Vervroegde Invrijheidstelling onder voorwaarden*, o.c., p. 46.

een jaar detentie kan deze strafreductie sedert 1986 nog met een of twee maanden per jaar of twee of vier dagen per maand worden verhoogd als de gedetineerden blijk gaven van *des efforts sérieux de réadaptation sociale*.(art. 721-1 CCP).

Formeel werd het stelsel van de minimumstraffen door deze executiemodaliteiten niet aangetast, aangezien ze slechts betrekking hadden op de wijze van tenuitvoerlegging en niet op de door de rechter vast te stellen strafsoort en strafmaat. In dit opzicht verschilden deze executiemodaliteiten van de uitbreiding van het sanctiestel in 1975 en 1983 met tal van nieuwe sanctiemogelijkheden, die expliciet bedoeld waren om de rechter te ontdoen van het dwingende keurslijf van het voornamelijk tot vrijheidsstraffen beperkte strafarsenaal.

Weliswaar had de rechter dankzij de twee modaliteiten van de voorwaardelijke veroordeling en dankzij de ruimte die de *circonstances atténuantes* hem boden, wat meer speelruimte gekregen, maar dit nam niet weg dat de enige straf die voor veel delicten kon worden opgelegd, de gevangenisstraf was.

Als reactie op het daardoor ontstane capaciteitstekort en overbevolking van de gevangenen en mede als gevolg van enkele dramatische gevangenisopstanden besloot de wetgever in 1975 tot een ingrijpende herziening van het sanctiestelsel.²⁹ De belangrijkste wijzigingen die deze *Loi modifiant et complétant certaines dispositions du droit pénal* invoerde waren dat de complementaire straffen, die voorheen alleen in combinatie met de bedreigde hoofdstraf konden worden opgelegd, bij een veroordeling door de correctionele rechtbanken wegens een *délit* voortaan ook als zelfstandige *peines principales* konden worden opgelegd, in plaats van de bedreigde gevangenisstraf (art. 43-1 CP-oud). Voorzover aan deze complementaire straffen een wettelijk minimum was verbonden, was de rechter niet langer aan dit minimum gebonden (art. 55-1 CP-oud). Ook stond het de rechter voortaan vrij deze *peines substitutives* geheel voorwaardelijk op te leggen of te combineren (artt. 43-3 CP-oud en 734-1 CPP-oud).

Naast deze opwaardering van de complementaire straffen tot potentiële hoofdstraffen introduceerde de hervorming van 1975 ook een aantal nieuwe strafsancities, zoals het beroepsverbod, de intrekking van het rijbewijs, rijverbod, verbeurdverklaring van bepaalde voertuigen en intrekking van de jachtvergunning en verbeurdverklaring van wapens. Met uitzondering van het tijdelijke beroepsverbod konden deze nieuwe straffen worden opgelegd

²⁹ Zie: J. Cambassedes, *Les sanctions de substitution dans la loi du 11 juillet 1975 et dans l'avant-projet du Code Pénal*, *Juris-classeur périodique*, 1980, I, n°. 2977.

voor alle met gevangenisstraf bedreigde *délits*, ongeacht de aard daarvan en ongeacht het strafdader dat daarop van toepassing was (art. 43-3 CP-oud). Dit strafdader speelde weer wel een rol in geval de veroordeelde zich niet hield aan de voorwaarden, die aan deze alternatieve straffen gesteld waren. Overtreding daarvan vormde een nieuw strafbaar feit, waarop een gevangenisstraf was gesteld van minimaal twee maanden en maximaal twee jaar, of van minimaal een jaar en maximaal vijf jaar, in geval er sprake was van recidive (art. 43-6 CP-oud). Ook deze gevangenisstraf kon echter weer geheel of voorwaardelijk worden opgelegd of vervangen worden door een of meer van de hierboven genoemde substituuatstraffen.

Aan deze lijst van substituuatstraffen werden in 1983 twee nieuwe straffen toegevoegd als alternatief voor de gevangenisstraf, de dagboete (*jour d'amende*) en de werkstraf (*travail d'intérêt général*). Als hoofdstraf konden de dagboete en de werkstraf worden opgelegd als alternatief voor iedere gevangenisstraf, ongeacht het voor het betreffende *délit* geldende minimum of maximum (artt. 43-8 e.v. en 43-3-1 e.v. CP-oud). Daarnaast kon de werkstraf ook als bijzondere voorwaarde worden verbonden aan een voorwaardelijke veroordeling. Als zodanig was deze dan gebonden aan de voor de *sursis mise à l'épreuve* geldende criteria (art. 747-1 e.v. CPP-oud).³⁰

Behalve deze nieuwe strafsoorten die de rechter aanzienlijk meer keuzevrijheid gaven, bood de herziening van 1975 de correctionele rechtbanken ook de mogelijkheid om na een schuldigverklaring van strafoplegging af te zien (*dispense de peine*) of de strafoplegging tot een bepaald tijdstip op te schorten (*ajournement de peine*) (art. 469-1 e.v. CPP). Sedert 1989 werd het bovendien mogelijk aan dit uitstel van strafoplegging voorwaarden te verbinden, analoog aan die van de voorwaardelijke veroordeling (art. 469-4 CPP-oud). Ook bij deze beslissingen hield de *Cour de Cassation* vast aan het uitgangspunt dat deze beslissingen niet behoefden te worden gemotiveerd en derhalve niet aan enig rechtsmiddel konden worden onderworpen. In beide gevallen gaat het immers, aldus de *Cour de Cassation* om een '*simple faculté laissée à la libre appréciation des juges du fond, qui n'en doivent aucun compte. S'ils la refusent, ils n'ont pas à s'en expliquer dans leur décision*'.³¹

³⁰ Zie verder: A.M. van Kalmthout, *Si non solvit in opere*, Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2001, pp. 476-509.

³¹ Crim 23.11.1982, D. 1983. IR. 144.

3. *Het stelsel van de minimumstraffen in de nieuwe Code Pénal van 1994*

3.1. *Van wetsvoorstel naar een nieuw Wetboek van strafrecht*

In dezelfde periode als veel van de hiervoor genoemde wijzingen van het sanctiestelsel plaatsvonden, benoemde de Minister van Justitie in 1974 een commissie die tot taak kreeg een ontwerp voor een geheel nieuw Wetboek van strafrecht voor te bereiden.

Een van de kernvragen die daarbij aan de orde kwam was of het traditionele systeem van absolute straffen voor de zwaarste misdrijven en van wettelijke strafkaders voor de overige gehandhaafd moest blijven. Daarbij kon niet worden voorbijgegaan aan de praktijk die liet zien dat de minimumstraf als ondergrens bij de straftoemeting nauwelijks nog van betekenis was. Ditzelfde gold voor de vervolgingsbeslissing van het Openbaar Ministerie, dat op basis van het in art. 40, lid 1 CPP neergelegde opportuniteitsbeginsel zonder nadere motiveringsplicht kon besluiten van vervolging af te zien, ongeacht de aard van het misdrijf en ongeacht de daarop gestelde straf.³²

Een in het begin van de jaren tachtig van de vorige eeuw verricht onderzoek naar de straftoemetingspraktijk bij het *Tribunal de grande d'instance* van Lyon toonde aan dat van de 707 onderzochte vonnissen ruim 56% een straf bevatte die lager was dan het wettelijk minimum. In ruim 9% kwam de opgelegde straf overeen met het wettelijk minimum en in 14,5% was de opgelegde straf niet hoger dan tweemaal het bedreigde minimum.³³

Tegen deze achtergrond constateerde het eerste voorontwerp voor het nieuwe Wetboek van strafrecht, dat in 1978 verscheen, dat de wetgever de rechter inmiddels zoveel keuzemogelijkheden en beslissingsruimte bij de straftoemeting had gegeven dat handhaving van het stelsel van strafminima en van de *circonstances atténuantes* 'eerder een bron van juridische problemen vormde dan een praktische noodzaak'. Op grond daarvan wordt dan ook

³² Bij wijze van uitzondering is het Openbaar Ministerie sedert 1998 wel verplicht zijn sepotbeslissing schriftelijk te motiveren ingeval er sprake is van een seksueel misdrijf jegens minderjarigen. (art. 40, lid 1 sub 2 CPP).

³³ Zie: C. Barberger, *Personnalisation et/ou égalité dans la privation de la liberté. Peines et mesures de sûreté dans l'avant-projet de Code Pénal et dans le Code de Procédure Pénale*, Revue de science criminelle et de droit pénal comparé 1984, p. 19 e.v.

voorgesteld in de nieuwe Code Pénal geen strafminima meer op te nemen en als gevolg daarvan ook de regeling met betrekking tot strafverzachtende omstandigheden te schrappen.³⁴

Latere ontwerpen, afkomstig van nieuwe commissies, benoemd als gevolg van de gewijzigde politieke verhoudingen, brachten hierin geen verandering. In het laatste ontwerp, afkomstig van de latere minister van Justitie Robert Badinter wordt over de afschaffing van de minima kort en bondig gezegd: *'pour simplifier la pratique judiciaire, le projet fixe le maximum de la peine encourue, sans s'attacher à fixer un minimum. En effet, par le jeu des circonstances atténuantes, ce minimum est devenu illusoire ou fallacieux'*.³⁵ Wel houdt dit ontwerp vast aan het uitgangspunt dat de wet voor elke categorie van de voorgestelde vrijheidsstraffen een absolute minimumduur moest vaststellen, van een of twee jaar voor de tijdelijke tuchthuisstraf voor *crimes* en van zeven dagen voor de gevangenisstraf voor *délits* en voor *crimes* die met een gevangenisstraf werden bestraft. Tussen dit algemene minimum en de bijzondere maxima moest het verder aan de rechter worden overgelaten de juiste en gerechtvaardigde strafmaat te bepalen.

In de literatuur ondervond de voorgenomen afschaffing van de strafminima weinig kritiek. Dit werd over het algemeen beschouwd als een rationele aanpassing aan wat feitelijk al praktijk was.³⁶ Wel benadrukten diverse auteurs het spanningsveld tussen de roep om gelijkheid enerzijds en de individualisering van de straftoemeting anderzijds. Gevreesd werd, zoals een werkgroep van de *Cour de Cassation* het verwoordde dat *'la disparition (...) de la notion de circonstances atténuantes, sans limitation dans l'échelle des peines'* zou leiden tot *'un système proche d'un régime de peines indéterminées'*.³⁷ Om te voorkomen dat dit zou uitlopen op een herleving van het systeem de *peines arbitraires* van het Ancien Régime ging deze kritiek dan ook gepaard met pleidooien voor de invoering van wettelijke straftoemetingsrichtlijnen en een wettelijke motiveringsplicht.³⁸

³⁴ Zie: Commission de Révision du Code Pénal, Avant-Projet définitif de Code Pénal, Livre I, Dispositions Générales, Parijs: Ministère de la Justice, april 1978, n°. 5.

³⁵ Zie: Projet de Nouveau Code Pénal, Parijs: Dalloz 1988, p. 22.

³⁶ G. Stefani, G. Levasseur, B. Bouloc, Droit Pénal Général, Parijs: Dalloz 1997, p. 467 vermelden wel dat een deel van het parlement en de *Cour de Cassation* het wegvallen van de minima en verzachtende omstandigheden betreuen.

³⁷ Geciteerd bij: J. Pradel, *Le nouveau Code Pénal*, Parijs 1995, p. 183. In dezelfde zin ook: J-P. Doucet, *La loi Pénale*, Parijs 1986, pp. 337-339 en J.C. Soyer, *Manuel de droit pénal*, 6e druk, p. 142.

³⁸ Voorstellen in deze richting zijn o.a. te vinden bij: R. Gassin, *Les fonctions sociales de la sanction pénale*, in: *Les cahiers de la sécurité intérieure* n°. 18, *Le nouveau Code Pénal*, 1994,

Van geheel andere orde was de vrees dat de afschaffing van de minima zou leiden tot een ongewild strafverhogend effect, nu in plaats van de minima wellicht de maxima het houvast en de richtsnoer voor de rechter zouden gaan vormen bij de straftoemeting.³⁹ Zoals de statistieken echter laten zien heeft deze vrees zich na de inwerkingtreding van de nieuwe Code Pénal niet bewaarheid.⁴⁰

3.2. De restanten van de minima in de nieuwe Code Pénal

In de nieuwe Code Pénal zijn de hervormingsvoorstellen van het laatste wetsvoorstel van de commissie Badinter met betrekking tot het sanctiestelsel vrijwel ongewijzigd overgenomen. Voor wat betreft de minima betekent dit dat sedert 1994 de bijzondere minima bij alle strafbedreigingen zijn afgeschaft, zowel bij de hoofdstraffen als bij de complementaire straffen. Afgeschaft zijn ook de *peines accessoires* de bijkomende straffen, die voorheen van rechtswege aan bepaalde straffen werden verbonden alsook de verplichting voor de rechter om bij bepaalde veroordelingen ook een complementaire straf op te leggen (art. 132-17 CP).

Met het vervallen van de minimumstraffen verviel ook de noodzaak de *circonstances atténuantes* te handhaven. Gehandhaafd en op sommige punten zelfs aangescherpt bleef de mogelijkheid om in bepaalde gevallen (recidive) het op het betreffende strafbare feit geldende maximum te verhogen of te verlagen. Dit laatste is onder meer het geval bij de toepassing van het volwassenenstrafrecht op jeugdige verdachten⁴¹ en bij bepaalde zware

p. 50-68; M-L. Rassat, *Propositions de réforme de Procédure Pénal*, Parijs 1997, art. 385-4; J-H. Syr, *Les avatars de l'individualisation dans la réforme pénale*, *Revue de science criminelle et de droit pénal comparé* 1994, p. 217; M. Véron, *Montant de l'amende et secret des consciences*, *Revue de Droit Pénal* 1999, commentaire n°. 38.

³⁹ Zie: C. Barberger, *Personnalisation et/ou égalité dans la privation de la liberté. Peines et mesures de sûreté dans l'avant-projet de Code Pénal et dans le Code de Procédure Pénale*, *Revue de science criminelle et de droit pénal comparé* 1984, p. 29 e.v.

⁴⁰ Weliswaar laten de veroordelingsstatistieken vanaf 1994 een stijging zien van de gemiddelde duur van met name de langere gevangenisstraffen, maar de verklaring daarvoor moet, aldus Falletti, wellicht eerder worden gezocht in de verhoging van de maxima bij veel strafbare feiten en het punitiever wordende strafklimaat, dan in de afschaffing van de bijzondere minima. Bij de geldstraffen, waarvan eveneens de bijzondere minima werden afgeschaft en de maxima in veel gevallen aanzienlijk werden verhoogd, leidde dit in ieder geval niet tot het opleggen van hogere straffen. Gemiddeld bleef de hoogte een jaar na de inwerkingtreding van de nieuwe wet dezelfde als het laatste jaar onder de oude Code Pénal. Zie: F. Falletti, *Deux ans d'application du Nouveau Code Pénal*, *Revue Pénitentiaire et de Droit Pénal*, 1996, p. 204.

⁴¹ Zoals geregeld in de 'Ordonnance relative à l'enfance délinquante' van 2.2.1945.

misdrijven waarbij de dader justitie bij de opsporing dan wel anderszins heeft geholpen.

Ondanks de pleidooien om het schrappen van de minima en de strafverzachende omstandigheden te compenseren door in de wet criteria en een motiveringsplicht voor de straftoemingsbeslissing op te nemen, kwam de wetgever daaraan slechts in zeer beperkte mate tegemoet. Het voorschrift in het nieuwe art. 132-24 CP dat de rechter bij de bepaling van strafsoort en modaliteit rekening moet houden met de omstandigheden waaronder het strafbare feit is begaan en met de persoonlijkheid van de dader, is in zulke algemene bewoordingen vervat dat de verwachting van o.a. Delmas-Marty dat de *Cour de Cassation* op basis daarvan meer concrete straftoemingscriteria zou gaan formuleren en de vrijwel onbeperkte straftoemingsvrijheid aldus meer zou inkaderen, zich niet heeft gerealiseerd.⁴² Dit wordt mede toegeschreven aan het feit dat de wetgever ten aanzien van een wettelijke motiveringsplicht niet verder wilde gaan dan de verplichting voor de rechter om bij de oplegging van een onvoorwaardelijke gevangenisstraf speciaal te motiveren waarom hij tot deze keuze was gekomen (art. 132-19, alinea 2 CP). Daaruit concludeerde de *Cour de Cassation* vervolgens dat voor de overige straftoemingsbeslissingen geen wettelijke motiveringplicht gold en dat deze, zoals voorheen, moesten worden gerekend tot de *faculté discrétionnaire* van de rechter. Als beslissingen van feitelijke aard kunnen zij dan ook niet in cassatie worden getoetst.⁴³ Of zoals het Hof van Cassatie het formuleerde: '*aucune disposition légale n'impose au juge de motiver le choix d'une peine autre que l'emprisonnement sans sursis*'.⁴⁴

Ondanks het feit dat de nieuwe Code Pénal de rechter nog meer straftoemingsvrijheid heeft toegekend dan deze onder het oude wetboek in de praktijk al had verworven, zijn er toch enkele restanten van het concept van de minimumstraffen in het nieuwe Wetboek overgebleven. Naast de bijzondere minima, die voor elk strafbaar feit de benedengrens aangaven waaronder de rechter niet mocht gaan, bevatte de oude Code Napoléon ook voor elke categorie van de vrijheidsstraffen, de geldboete en een aantal bijkomende en complementaire straffen een algemeen kader, dat bepaalde wat het absolute

⁴² Zie: M. Delmas-Marty, *Avant-propos, Revue de science criminelle et de droit pénal comparé*, 1993, p. 446.

⁴³ Zie: Cass. Crim. 19 december 1996, Bull. n°. 482; 18 december 1997, B. n°. 482 en 22 oktober 1998, Bull. n°. 276.

⁴⁴ Zie: Cass. Crim. 16-12-1997, Bull. n°. 428.

minimum- of maximum van elk van deze strafsoorten was. Ook als de rechter een straf oplegde beneden het op dat betreffende feit gestelde minimum mocht hij niet beneden dit algemene minimum gaan. In de literatuur wordt deze straffen met een absolute ondergrens ook wel aangeduid met de term *peines planchers*.⁴⁵

In de nieuwe Code Pénal zijn deze vaste, algemene minima bij de *délits* en *contraventions* teruggebracht naar het absolute minimum van 1 dag voor de gevangenisstraf en 1 Franc (thans 1 Euro) voor de geldboete. Dit bepaalt de ondergrens van de op te leggen straf. Het maximum wordt bepaald door de op het betreffende delict of overtreding gestelde maximum. De maximale strafbedreiging met vrijheidsstraf is ten hoogste tien jaar, tenzij er sprake is van recidive. In dat geval kan een hogere straf worden opgelegd tot maximaal het dubbele van de bedreigde straf. (art. 132-9 en 132-10 CP). Dit betekent dat de maximumduur van de gevangenisstraf nooit meer kan bedragen dan twintig jaar.

Bij de *crimes*, dat zijn dus de zwaarste misdrijven die door een juryrechtbank worden berecht, zijn sedert 1994 eveneens de bijzondere minima afgeschaft. De strafbepaling vermeldt nu nog slechts de *peine criminelle* die op het betreffende misdrijf is gesteld. In aflopende reeks van zwaarte zijn dit: een levenslange tuchthuisstraf of hechtenis of een tijdelijke tuchthuisstraf of hechtenis van respectievelijk maximaal dertig jaar, twintig jaar of vijftien jaar. Deze rangorde is van belang omdat als de voorgestelde straf niet de vereiste stemmenmeerderheid weet te behalen, de juryrechtbank vervolgens opnieuw moet stemmen over een straf van de volgende categorie en zo voorts, net zolang totdat de vereiste stemmenmeerderheid is bereikt (art. 362 CPP). De wettelijke rangorde speelt voorts een rol bij recidive, aangezien deze in bepaalde gevallen er toe kan leiden dat een strafbedreiging wordt verhoogd tot een straf die twee treden hoger ligt. Zo kan een strafbedreiging met maximaal vijftien jaar bij recidive worden verhoogd naar dertig jaar (art. 132-8 CP).

Als enig overblijfsel van het systeem van de minimumstraffen heeft de wetgever bij deze *peines criminelles* een minimumduur vastgesteld van tien jaar. Dit minimum markeert de grens tussen het maximum van de gevangenisstraf (*l'emprisonnement*) die in beginsel is bedoeld voor *délits* en de hogere vrijheidsstraffen, die zijn gereserveerd voor *crimes*. Het minimum van tien jaar is ook van belang omdat de wet aan de veroordeling tot een

⁴⁵ Zie: J. Pradel, *Droit pénal comparé*, 2e druk, Parijs: Dalloz 2002, p. 695-696 en F. Desportes, F. LeGuehec, *Le nouveau droit pénal général*, 7e druk, Parijs: Economica 2000, n°. 945.

vrijheidsstraf van tien jaar of meer in veel gevallen automatisch een veiligheidsperiode (*période de sûreté*) verbindt die afhankelijk van de opgelegde straf kan variëren van de helft van de opgelegde straf tot twee en twintig jaar bij een levenslange vrijheidsstraf (art. 132-23 CP). Gedurende deze periode kan veroordeelde niet voor enige vorm van voorwaardelijke invrijheidsstelling in aanmerking komen, noch voor enige van de executierechter ter beschikking staande mogelijkheden om de straf te verlichten, zoals de *semi-liberté* en de *placement à l'extérieur*. De door de veroordeelde verdiende strafreductie kan alleen worden verrekend met het resterende gedeelte van de straf dat buiten deze veiligheidsperiode valt.⁴⁶

Ook al kennen dus de zwaarste misdrijven nog een strafbedreiging met een minimum strafduur, wil dat nog niet zeggen dat als de dader voor dat misdrijf wordt veroordeeld, ook een straf van minimaal de voorgeschreven strafduur wordt opgelegd. Dit is lang niet altijd het geval. De juryrechtbank is immers niet verplicht om de bedreigde *peine criminelle* op te leggen. Zoals ook onder de oude Code Pénal al mogelijk was, staat het de juryrechtbank vrij om in plaats van de bedreigde *peine criminelle* een 'correctionele' vrijheidsstraf op te leggen (art. 132-18 CP). Daarbij - en ook dit herinnert nog aan het concept van de minimumstraffen - gelden wel vastgestelde minima. Deze bedragen twee jaar voor *crimes* bedreigd met een levenslange vrijheidsstraf en een jaar bij strafbedreigingen met een tijdelijke vrijheidsstraf. Veel betekenis hebben deze *peines planchers* echter niet, omdat ook deze gevangenisstraffen, zoals bij de veroordeling voor een *délit*, geheel of gedeeltelijk voorwaardelijk kunnen worden opgelegd of in aanmerking kunnen komen voor de vele strafverlichtende executiemodaliteiten die in de Code Pénal en Code de Procédure Pénale zijn opgenomen. Zelfs lijkt het niet onmogelijk dat de *cour d'assises* bij die *crimes* waarop zowel een vrijheidsstraf als een geldboete is gesteld, volstaat met het opleggen van een geldboete, waarvan het minimum zoals gezegd 1 Euro bedraagt. Dit is in theorie mogelijk omdat art. 132-18 CP dat de rechter de mogelijkheid biedt om bij een meervoudige strafbedreiging slechts een van de bedreigde straffen op te leggen, de categorie van de *crimes* niet uitsluit. In de literatuur zijn de meningen daaromtrent echter verdeeld.⁴⁷

⁴⁶ Deze wettelijk verplichte zekerheidsperiode wordt niet beschouwd als strijdig met het in art. 132-17 CP neergelegde uitgangspunt dat alleen de rechter de straf bepaalt, omdat deze zekerheidsperiode niet wordt beschouwd als onderdeel van de straftoemeting, maar gezien wordt als een wijze van tenuitvoerlegging van de opgelegde straf. Aldus: F. Desportes, F. LeGunehec, *Le nouveau droit pénal général*, o.c., n° 945.

⁴⁷ Deze opvatting wordt verdedigd door: F. Desportes, F. LeGunehec, o.c., n. 774. Anders daarentegen: G. Stefani, G. Levasseur, B. Bouloc, *Droit pénal général*, Parijs Dalloz 17e druk, Parijs 2000 n° 514 en J-H. Robert, *Droit pénal général*, 4e druk, Parijs 1999, p. 386.

De Code Pénal bevat drieëntwintig commune en drie politieke misdaden die met levenslange opsluiting worden bedreigd. Daartoe behoren een viertal misdrijven tegen de menselijkheid, een viertal misdrijven tegen het leven, zoals moord en bepaalde gekwalificeerde vormen van doodslag, negen misdrijven tegen de persoonlijke en lichamelijke integriteit, waaronder de zwaarste seksuele misdrijven, leiding geven aan georganiseerde handel, productie, import en export etc. van drugs. Van de overige met levenslange opsluiting bedreigde misdrijven hebben er vier betrekking op misdrijven tegen goederen, zoals diefstal en afpersing als deze gepaard gaan met geweld met dodelijke afloop en drie betreffen misdrijven tegen de staat en staatsveiligheid, waaronder met name terroristische activiteiten. Een drietal misdrijven tegen de staat en staatsveiligheid is ook strafbaar gesteld als politiek misdrijf en kan bestraft worden met een levenslange vrijheidsstraf in de vorm van een *détention criminelle*.

Voor deze misdrijven geldt dus als absoluut minimum een gevangenisstraf van twee jaar – al dan niet voorwaardelijk – en levenslang als maximum. Is er sprake van een in de Code Pénal voor jeugdigen en bepaalde spijtoptanten voorgeschreven strafverminderinggrond dan wordt het maximum teruggebracht naar twintig jaar opsluiting.

Naast de 26 met levenslange vrijheidsstraf bedreigde commune en politieke misdaden bevat de Code Pénal nog 37 strafbepalingen waarop een tijdelijke criminele straf is gesteld. Daarvan is op twaalf een maximum gesteld van 30 jaar, op dertien staat een maximumstraf van twintig jaar en de overige veertien kennen een maximum van vijftien jaar. Voor deze *peines criminelles* geldt als absoluut minimum een gevangenisstraf van een jaar, welke eveneens geheel of gedeeltelijk voorwaardelijk kan worden opgelegd.

Een blik op de criminele statistieken van 2001 geeft het volgende beeld. In dat jaar werd ruim de helft van de 1.327.848 vervolgbare strafbare feiten door het Openbaar Ministerie geseponeerd (32,7 %) of via een buitengerechtelijke procedure afgedaan (20,52 %). In totaal 3.262 personen werden veroordeeld voor een *crime* en 422.549 voor een *délit*. Van de veroordeelden wegens een *crime* werden er 1348 (41 %) bestraft met een *réclusion criminelle*, hetgeen betekent dat bijna 60% van de zwaarste misdrijven niet met een *peine criminelle* maar met een lichtere correctionele straf is bestraft. Bovendien blijkt dat als er een *peine criminelle* wordt opgelegd, deze maar betrekkelijk zelden bestaat uit levenslange opsluiting. Van de 1348 veroordelingen waren dit er 37 (2,7 %). De gemiddelde duur van de opgelegde tijdelijke *peines criminelles* bedroeg 14,6 jaar.

Van de opgelegde 268.761 opgelegde gevangenisstraffen werden er 172673 (64 %) geheel voorwaardelijk opgelegd. De gemiddelde duur van deze gevangenisstraffen, inclusief de voorwaardelijke en inclusief die welke werden opgelegd voor een *crime*, bedroeg 7,7 maanden.⁴⁸

⁴⁸ Deze cijfers zijn te vinden op www.justice.gouv.fr.

4. *Conclusie*

De ontwikkeling van het Franse stelsel van minimumstraffen van absolute, vaste straffen in de periode 1791-1810 via wettelijke strafkaders van 1810-1994 naar de vrijwel volledige afschaffing ervan in 1994 geeft aan dat de werkelijke betekenis van een dergelijk stelsel in belangrijke mate bepaald wordt door factoren als proceseconomie, motivering van de straftoematingsbeslissing en de mate waarin het sanctiestelsel gericht is op de individualisering van de straftoemeting en de tenuitvoerlegging. Naarmate het Openbaar Ministerie meer bevoegdheden heeft om een strafzaak buiten geding af te doen en rechter en administratie kunnen beschikken over ruime mogelijkheden om aan het keurslijf van absolute en minimumstraffen te ontkomen (strafvermindingsgronden, alternatieve sancties en strafverlichtende c.q. verminderende executiemodaliteiten) wordt het moeilijker het concept van minimumstraffen te handhaven, zonder het uitgangspunt '*Truth in sentencing*' geweld aan te doen. Dat was feitelijk de situatie onder de oude Code Pénal. Tegen die achtergrond is het begrijpelijk dat de Franse wetgever - met brede steun in de literatuur - het systeem van de minimumstraffen, ondanks zijn lange traditie, in 1994 heeft afgeschaft.